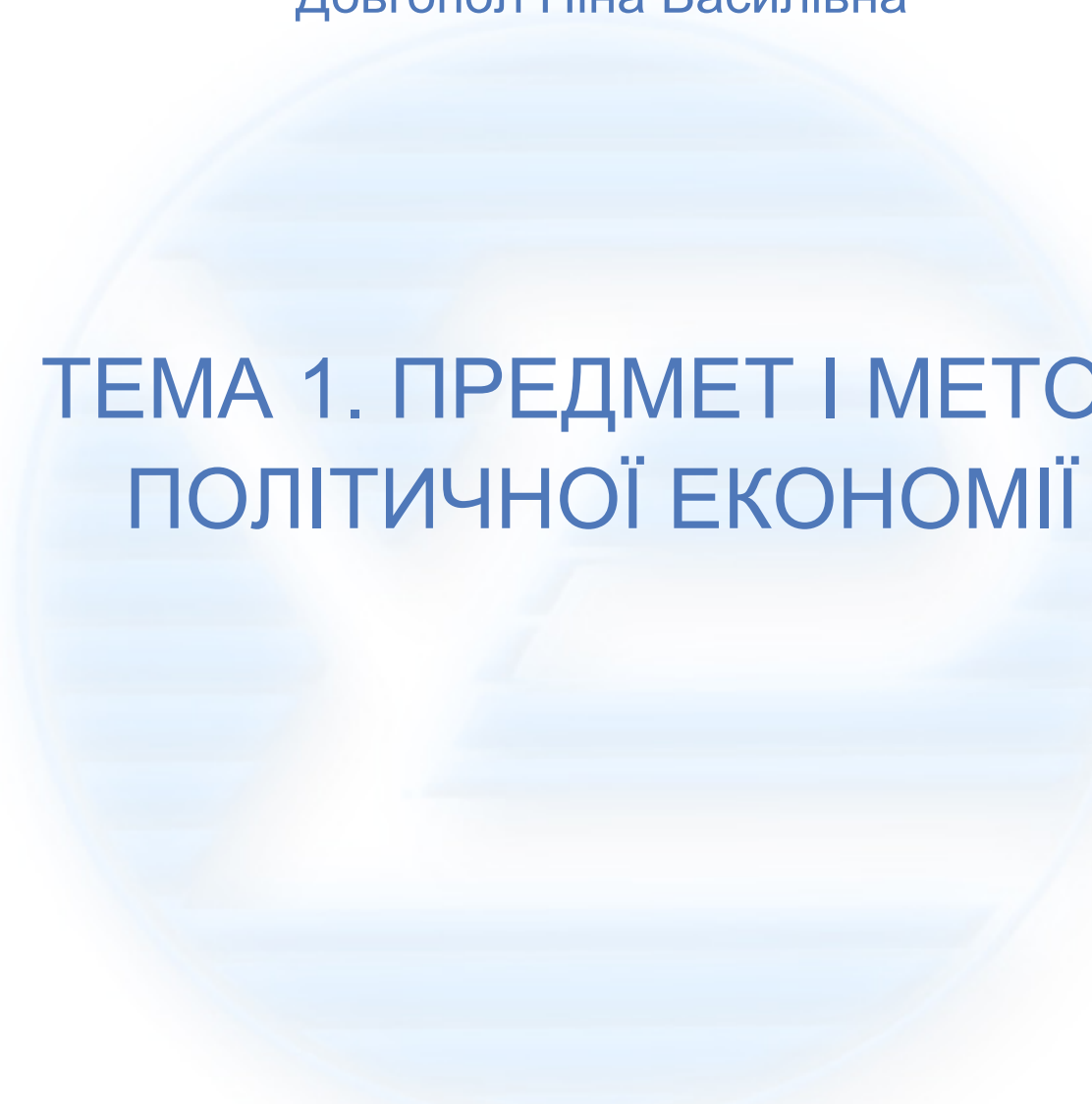

Министерство образования и науки Украины
Харьковский национальный университет
радиоэлектроники

Довгопол Ніна Василівна

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД
ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Харків
2010

Зміст

Вступ.....	3
Теорія.....	4
1. Історичні етапи виникнення політичної економії.....	4
2. Предмет політичної економії.....	5
3. Метод політекономії та її функції	7
Практика.....	10
Запитання для самоконтролю.....	10
Практичне заняття.....	10
Запитання до самостійної підготовки	10

Метою вивчення даної теми є формування загального уявлення про предмет і метод політичної економії, її цілей та задач.

При вивченні цієї теми слід звернути увагу на такі питання.

Виникнення політекономії. Політекономічні школи, течії. Політична економія як універсальна суспільно-економічна наука.

Об'єкт політекономії та її предмет. Трагування предмета політекономії різними школами. Політекономія як наука про суспільні виробничі відносини у взаємодії з продуктивними силами. Дослідження проблем "що, як, для кого і скільки виробляти?". Категорії і закони політичної економії. Політекономія як наука про економічні закони.

Метод політичної економії. Всезагальні методи наукового пізнання. Розвиток політекономії на основі загальнонаукових методів дослідження.

Позитивна та нормативна політична економія. Єдність політичної економії й господарської практики. Політична економія та ідеологія. Завдання політичної економії як науки. Місце політекономії в системі економічних наук.

Економічні закони як регулятори виробництва. Система економічних законів. Механізм дії і використання економічних законів.

Вивчення теми дасть змогу студентам з'ясувати, що вивчає політична економія, тобто виявити її предмет та основні функції, а також довідатись, які методи вона використовує.

Теорія

1. Історичні етапи виникнення політичної економії

Господарсько-економічні проблеми завжди знаходилися в центрі уваги людей. Донаукові економічні проблеми зустрічаються в міфах, легендах, релігійних віруваннях. Перші наукові проблеми зустрічаються також в давнину в рамках єдиної філософської науки.

Накопичення великих об'ємів економічних знань приводить до їх розчленовування і відособлення. Виникнення спеціальних досліджень відноситься до початку 17в. (зародження капіталізму і формування національних ринків). Термін політекономія був вперше застосований французьким вченим- меркантилістом Антуаном де Монкретьєном в 1615 р.

Меркантилізм - перша школа політекономії. Походить від італійського слова мерканте (купець). Багатство суспільства ототожнювали із золотом. Джерелом багатства вважали торгівлю. Меркантилісти сприяли розкладанню феодалізму, первинному накопиченню капіталу.

Класична політекономія виникла у зв'язку з проникненням капіталу в сферу виробництва і була пануючою школою в другій половині 18 - початку 19 століття. Перші представники цієї школи - фізіократи, які джерелом багатства вважали виробництво, але лише сільськогосподарське. Головна їх заслуга - перша спроба провести аналіз суспільного відтворення.

Представники класичної політекономії - Вільям Петті, Адам Сміт, Давід Ріккардо - обґрунтували, що джерелом суспільного багатства є все суспільне виробництво.

Заслуга класичної школи в тому, що її представники:

- ввели метод абстрагування, що відкриває можливості проникнення в глибинну суть досліджуваних явищ;

- заклали основи трудової теорії вартості;

- досліджували механізм відтворення суспільного капіталу;

- зробили спробу пояснити закони, які курують економічними явищами;

- виступали за обмеження втручання держави в економіку, за свободу торгівлі.

У середині і другій половині 19 ст. у працях Сисмонді і Прудона розвивалася дрібнобуржуазна політекономія. Вона відображала інтереси і погляди дрібних товаровиробників; не змогла відкрити закони економічного розвитку і тому виявилася безплідною.

Сучасна політекономія характеризується великою кількістю напрямів, шкіл, течій, основні з

яких неокласичне, кейнсіанське, монетаризм і інституційно-соціологічне.

Вони розрізняються трактуванням ролі ринку і держави, їх співвідношення і взаємодії в економічному розвитку.

Неокласики виходять з корінного положення класичної школи про ринок і конкуренцію як про природні умови функціонування і розвитку економіки. Ринковий механізм саморегулювання вважається єдино ефективним способом функціонування економіки. Державне втручання може привести до порушення економічної рівноваги, до зниження ефективності. Ґрунтується на теоріях граничної корисності і продуктивності.

Кейнсіанство виникло в 30-і роки 20-го століття у зв'язку з необхідністю виведення економік з світової кризи 1929-1933 рр. Кейнс випустив в 1936 р. роботу "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей". Основні її положення зводяться до того, що ринковий механізм не здатний повністю усунути кризи і безробіття, необхідне державне регулююче втручання з використанням численних економічних важелів і інструментів.

Монетаристські теорії інтенсивно розвиваються. У центрі їх уваги - антикризові заходи: стимулювання економічної активності з використанням фінансово-кредитної системи, грошового обігу, інфляції для підвищення попиту і підстібання виробництва.

У інституційно-соціологічному напрямі об'єктом дослідження є такі суспільні інститути як корпорації, профспілки, держава. При цьому в центрі уваги - загальнолюдські цінності. Виступають проти надмірної ідеологізації суспільного життя, проти мілітаризації економіки, за індикативне державне планування економіки, за гарантовані доходи, за розширення державних соціальних програм, за організацію державою перекваліфікації працівників у зв'язку з технологічним безробіттям.

2. Предмет політичної економії

Політична економія - це наука, що вивчає виробничі (економічні) відносини між людьми в їх взаємозв'язку з продуктивними силами. Вона з'ясовує закони, які керують виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ на різних ступенях розвитку людського суспільства.

Політична економія вивчає не саме виробництво, не технічну його сторону, а суспільну форму виробництва, тобто економічні відносини, що складаються між людьми в процесі виробництва.

Таке вивчення можливе за допомогою абстрактного мислення. В результаті розкриття суті економічних явищ формуються логічні поняття, що відображають в узагальненому виді умови економічного життя суспільства. Вони істинні, оскільки є абстракціями існуючих насправді відносин, і історичні, оскільки різним способам виробництва властиві свої категорії.

Для політичної економії характерне з'ясування істотного, постійного в економічних відносинах.

Економічні закони - внутрішні, істотні, міцні, стійкі, такі, що повторюються причинно-наслідкові зв'язки і залежності в економічних відносинах людей.

Економічні закони, як і закони природи, мають об'єктивний характер - вони діють незалежно від волі і свідомості людей, що обумовлене такими обставинами:

- виробництво життєвих благ здійснюється на основі і з використанням предметів, законів, сил природи що існують незалежно від волі і свідомості людей;

- матеріальною основою життєдіяльності людей є їх безперервний обмін речовин з природою; вони не можуть припинити споживання, як найважливіший компонент цього обміну, а тому не можуть на свій розсуд припинити виробництво, не можуть довільно маніпулювати об'ємами і видами виробництва.

Особливістю економічних законів є те, що вони, на відміну від законів природи, виявляються через свідомі дії самих людей. Тобто із зміною суспільних умов, перш за все, форми власності на засоби виробництва, одні закони втрачають силу, інші починають діяти.

Економічні закони виступають як пануюча тенденція соціально-економічного розвитку суспільства. Вони виявляються не в кожному окремому явищі або процесі, а у всій їх сукупності на достатньо довгих відрізках часу; вони не є демонічними повелителями, що перетворюють людей на покірних слуг, вони визначають загальну логіку економічного розвитку. Люди не безсилі перед цими законами, не позбавлені своїх інтересів і активної ініціативності в їх реалізації. Закони незалежні від волі і свідомості людей, але не від їх діяльності. Це закони виробничо-господарської діяльності людей, суспільних дій, і вони мають місце тільки в людському суспільстві. Пізнаючи економічні закони і здійснюючи свою економічну діяльність в їх руслі, люди добиваються високих результатів в своїй діяльності; діяльність, що йде ж врозріз з ними, приносить труднощі.

У економічному житті суспільства серед множини питань основними є наступні:

- 1) що виробляти;
- 2) як виробляти;
- 3) для кого виробляти.

Залежно від того, які даються відповіді на ці питання, можна встановити, що в країні є та або інша економічна система - планова або ринкова. Якщо ці питання вирішуються централізованою державою (або державними органами), то говорять, що в країні планова (централізована або командна) економіка. Це вважається однією крайністю. Іншою крайністю вважається той випадок, коли ці три питання вирішуються ринком через ціновий механізм, про який мова піде пізніше. Це називається вільною економікою, і тут кожен виробник і покупець ухвалює рішення залежно від ринкових умов (це називається ринковою економікою). Між цими двома крайностями знаходиться змішана економіка, в умовах якої три виділені питання вирішуються спільними зусиллями держави, виробників і споживачів. Кожен відповідає за рішення конкретних питань в конкретних умовах.

Три основні питання - що виробляти, як виробляти, для кого виробляти - можна замінити єдиним питанням: ким приймаються рішення про розподіл ресурсів?

Історія не знає такого суспільства, в якому питання про розподіл абсолютно всіх ресурсів вирішувалося б тільки державою або тільки окремими людьми. Виходячи з цього, не признається реальне існування ні планової, ні вільної, ринкової економіки в чистому вигляді. Економіка будь-якої країни вважається змішаною, включаючи економіку Куби і економіку Північної Кореї. Основна відмінність тут полягає в тому, що ступінь "змішаності" економіки кожної країни різний. У одних країнах велика частина питань про розподіл ресурсів вирішується державою, а менша - споживачами і виробниками. У інших країнах - навпаки.

3. Метод політекономії та її функції

У політичній економії затвердилися в основному два підходи до вивчення економічних явищ: позитивізм і нормативізм. Прихильники позитивізму вважають, що політична економія - це чиста наука, така ж, як і природні науки, тому і вивчати явища вона повинна по аналогії з природними науками. Вона дає опис економічних явищ такими, якими вони є, якими вони предстать в реальній дійсності. Одним з принципів позитивізму є принцип верифікованості (перевіряємості) теорії або гіпотези, відповідно до якого вона повинна одержати часткове або повне підтвердження на практиці.

Якщо вона суперечить фактам, тоді або її удосконалюють, або відкидають і розробляють нову теорію.

Прихильники нормативного підходу заперечують необхідність аналізу реальних фактів по аналогії з природними науками. При вивченні економічних явищ, стверджують вони, важливо враховувати соціальні, політичні і інші чинники, в оцінці яких істотну роль відіграють досвід, знання, переконання, суб'єктивна думка ученого. Нормативний підхід припускає певну думку, оцінку, рекомендацію з приводу того або іншого явища. Але ці думки неможливо звірити з реальними фактами, спростувати емпірично, на відміну від позитивістського підходу.

Слід зазначити, що достовірність і точність результатів залежать від рівня, на якому проводиться дослідження. Те, що є істинним для окремих елементів або частини, далеко не завжди вірно для множини в цілому. Так, наприклад, фермер прагне підвищити урожай, щоб мати більший дохід, але коли врожайність підвищується у всіх фермерів, ціни падають і можлива ситуація, коли дохід як в цілому, так і окремого фермера, скоротиться. Тому нерідко закономірності економічної поведінки різні на рівні економіки в цілому і на рівні її окремих елементів.

Політична економія вивчає макро- і мікроекономічні проблеми. Хоч макроекономіка і мікроекономіка використовують однаковий інструментарій, але розглядають економічні явища під різною точкою зору.

Макроекономіка дає уявлення про стан, про економічне "здоров'я" країни в цілому; вона досліджує такі сукупні величини як національний дохід, валовий національний продукт, загальний

рівень цін і т. ін. Основними макроекономічними проблемами є економічне зростання, зайнятість, об'єм виробництва в країні, інфляція, цикли і ін.

Мікроекономіка досліджує окремі економічні одиниці і особливості їх індивідуальної поведінки. Вона вивчає ціни і об'єм виготовленої продукції на окремих ринках, чинники, що впливають на зміну попиту і пропозиції окремих товарів, з'ясовує спонукальні мотиви в поведінці окремих індивідуумів.

Великий арсенал методів наукових досліджень. Вони підрозділяються на дві групи - емпіричні і теоретичні.

Емпіричні - полягають в зборі фактів, обліку всіх змін, що відбуваються з ними, в їх угрупованні, математико - статистичній обробці.

Теоретичні методи є засобом проникнення в глибинну суть досліджуваних явищ, розкриття законів їх функціонування і розвитку.

У політекономії теоретичні методи полягають головним чином в абстрактних висновках, у висуненні і перевірці гіпотез, гіпотетичному моделюванні економічних процесів. Широко використовується метод абстрагування: відвернення від другорядних, неістотних сторін даного явища з метою виділення першорядних глибинних властивостей, що розкривають його суть.

За допомогою методу абстракції формуються поняття економічних законів і категорій. Кращим засобом перевірки гіпотез, що висувуються, є експерименти, тобто відтворення відповідних процесів в лабораторних умовах. У політекономії лабораторні експерименти неможливі, а економічні експерименти вельми обмежені. Але в якійсь мірі це компенсується широкими масштабами теоретичних дискусій учених-економістів, що ведуться у пресі, на конференціях, симпозіумах, а також методом єдності логічного і історичного. Дослідження завжди відправляється від історично реальних чинників. Спостерігаються всі зміни, що відбуваються, в часі. Зроблені абстрактно логічні висновки постійно звіряються, уточнюються відповідно до реального протікання досліджуваних економічних процесів.

При вивченні фактів, висуненні і перевірці гіпотез використовуються методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції.

Аналіз - розкладання, розчленовування об'єкту, що вивчається, на складові частини. Один з методів проникнення в глибинну суть досліджуваних явищ.

Синтез - вивчення предмету в єдності і взаємодії всіх його складових частин, його системній цілісності.

Індукція - конструювання узагальнених висновків, теоретичних висновків, економічних законів на основі емпіричних спостережень великих кількостей явищ, що вивчаються.

Дедукція - стрічний, протилежний рух дослідницької думки від загальних наукових висновків до приватних явищ з метою наукової оцінки, а також поглиблення, уточнення, підвищення якості

загальних наукових висновків.

Всяка галузь наукових знань здійснює типізацію, класифікацію безлічі явищ, що вивчаються. Результатом цих узагальнень в політекономії є економічні категорії.

Економічна категорія - наукове збірне поняття, що узагальнено характеризує суть багатьох однорідних, аналогічних економічних явищ. Це інструмент наукового пізнання виробничо-господарських явищ і процесів; абстракція, що відображає в науковій свідомості дійсні економічні відносини.

Економічні категорії істинні, оскільки існують ті відносини, віддзеркаленням яких вони є.

Політична економія вивчає відносини між людьми у вирішальній сфері їх життєдіяльності - економічній. Значення політекономії в житті суспільства може бути охарактеризоване її функціями.

Політична економія, як одна з галузей наукового знання, виконує:

1) пізнавальну функцію - шляхом забезпечення накопичення наукових знань у області виробничо-господарської діяльності людей, а в цілому - нарощування інтелектуального потенціалу суспільства, розширює науковий кругозір людей, озброює їх знанням об'єктивних законів економічного розвитку суспільства, силою наукового передбачення;

2) методологічну функцію - шляхом вивчення економічних відносин людей в глибинній їх суті. Це фундаментальна наука, вона є методологічною основою всіх економічних наук. Це свого роду економічна філософія;

3) практичну функцію - шляхом реалізації теоретичної основи економічної політики держави, підприємств, фірм. На основі законів, що відкриваються нею, і її теоретичних висновків органи державного управління, фірми визначають свої програмні цілі, економічну стратегію і тактику.

Політична економія здійснює екскурси в інші науки, зачіпає політичні, ідеологічні відносини, особливо економічну і соціальну політику, психологію, юриспруденцію у області господарського і цивільного права. Також стикається з науками, що вивчають техніку, технологію виробництва і людину.

Практика

Запитання для самоконтролю

1. Чому політична економія як наука сформувалася досить пізно в історичному плані?
2. Чому сучасна політична економія містить багато напрямків, шкіл, течій? Хто з них правий?
3. Що є об'єктом вивчення політичної економії?
4. Чому саме за економічними законами розвивається суспільство?
5. Чи є у політичної економії специфічні методи вивчення її предмету?
6. У чому полягає єдність політичної економії та господарської практики?
7. Яке місце політичної економії в системі економічних наук?

Практичне заняття

Мета заняття: формування загального уявлення про предмет і метод політичної економії, її цілей та задач.

План заняття

Дати відповіді на питання теми:

1. Історичні етапи виникнення політичної економії
2. Предмет політичної економії
3. Функції політичної економії.
4. Метод політичної економії та її функції
5. Система економічних законів суспільства

Література: [1, 5, 6]

Запитання до самостійної підготовки

1. Трансформація економічних знань в науку. Виникнення політекономії.
2. Предмет політичної економії.
3. Категорії і закони політичної економії.
4. Етапи процесу пізнання суті економічних явищ.
5. Методи індукції та дедукції.
6. Зв'язок політичної економії та господарської практики.
7. Функції політичної економії.
8. Позитивна та нормативна політична економія.
9. Економічна політика та її вплив на економіку.
10. Зв'язок політекономії з іншими науками.
11. Мікро- та макрорівень вивчення економічних процесів.
12. Сутність економічних законів та закономірностей.
13. Система економічних законів суспільства.
14. Пізнання економічних законів та закономірностей.

Література: [1, 5, 6]

